

'ונברור ארבעה זוזי ונשדי במיא והנך נישתרו? – רבי יהודה לית ליה ברירה'. יש לבאר שאמנם פשוט הדבר שאי אפשר ליטול מעות מהתערובת ולתלות שהן אותן שמתו בעליהם, ואף לדעת האומר 'יש ברירה' אין יתכן לעשות כן, כשם שאיסור שנתערב בהתר אי אפשר לבררו על ידי הרמה מהתערובת [ורק בספקות דרבנן הקילו באופנים מסויימים לתלות ב'שאני אומר...'] – אלא השאלה היתה שיתנו מלכתחילה שאם ימות אחד, יהיו אותן המעות שישליכו לים המלח קדושים עבורו.

[ופירש הריטב"א ועוד, שאין צריך תנאי מפורש לכך אלא כל הנותן מעות בשופרות, על דעת הכהנים הוא נותן, כפי מה שיברר הכהן בשעת הקרבה, הלכך בידו של כהן לומר שיהיו אלו למיתה והשאר יהיו חובה עבור החיים (וע' גם בתו"י להלן סוף דף נו בסד"ה מ"ש)].

ועל כך באה התשובה שהדבר תלוי בשאלת 'ברירה' – לעשות דבר שאינו מבורר עתה ויתברר לאחר זמן למפרע (עפ"י תוס' ישנים ועוד).

א. חכמים החולקים על רבי יהודה וסוברים שהיו שם קיני חובה, נראה שטעמם הוא מפני שאין חוששים למיתה [ואולי רבי יהודה הולך לשיטתו בריש מכילתין שחוששים למיתה], ולכן יכול כל אחד להקדיש דמיו בהחלט ולא בהתנאה הנ"ל (עפ"י חדושים ובאורים).

ב. פירוש נוסף מובא בתוס' בתמורה (ל. ד"ה אידך), שכל שהאיסור לא היה מבורר קודם שנתערב, שגולד רק לאחר שנתערב, סומכים על 'ברירה' להרים ולברר שהוא האיסור. והריטב"א ועוד ראשונים תמהו על כך.

וע"ע תוס' בכורות נו סע"ב; חדושי הגרעק"א יו"ד טז, יב; שערי ישר ג, כב; חדושי הנצי"ב כאן; חזון איש דמאי טז, ט; שעורי ר' שמואל קדושין נא עמ' שלו ואילך.

'הלוקח יין מבין הכותיים ערב שבת עם חשכה, עומד ואומר: שני לוגין שאני עתיד להפריש – הרי הן תרומה... רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון אוסרין. אלמא אין ברירה'. דעת רש"י (כן נראה בחולין יד ומעילה כב.) כפי הדעה שהובאה בתוס' עירובין (לז: ד"ה אלא), שהמפריש תרומה על ידי ברירה – מותר לכהן לאכול גם אם אין ברירה, שהתרומה חלה בעצם אלא שאין סומכים על הברירה. ולשיטה זו נראה שברירה שאמרו גבי מפריש שני לוגין, דומה לברירה שאמרו גבי אחים שחלקו הירושה שלמ"ד 'יש ברירה' הוברר אחר שחלקו שכל חלק שנטל אחד מהם הוא חלקו שירש מאביו, ולמ"ד אין ברירה היינו שמה שנטל כעת אינו מברר שהוא החלק שנפל לו לירושה.

והנה הגרעק"א (במערכה) הקשה, כיצד יתכן שתחול תרומה על לוגים שלא הפרישם, והלא התנה שיחולו רק אם יפרישם והרי לא הפריש?

ונראה לתרץ כיון ש'אין ברירה' הרי זאת אומרת שהלוגים שהפרישם לא עמדו להיות מופרשים בשעה שקרא שם הלכך תנאו מתבטל, שנמצא זה כמתנה תנאי שאין ניתן לקיימו שהרי לא ניתן לברר כעת מה הם הלוגים, והמתנה תנאי שלא ניתן לקיימו אינו תנאי לכך המעשה קיים בלא התנאי (מהגרז"ג גולדברג שליט"א).

ע"ע כעין זה בחדושי הגרנ"ט פא. ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי קדושין נא. (וע"ע בשיעורי גטין כה. ובשו"ת עונג יום טוב לג; כתנות פסים על נמוק"י סוף ב"ק, ה; חדושי הגרז"ר בנגיס ח"א סא, יט וח"ב ס, ה ואילך, ובמובא בסיכומים).

דף נו

'ומיחל ושותה מיד'. רש"י מפרש: מחלל המעשר – שני שקרא לו שם. [ולא התיירו לו לשתות ולסמוך על 'ברירה' הואיל ויכול לתקנו באמירה. ומבואר ברש"י בחולין (יד. ד"ה מיהל) שהחילול חל גם אם ננקוט

'אין ברירה'. ע"ע חזון איש דמאי ט, ט; אור גדול ח"ב ט ד"ה ובוהן]. והתוס' ושאר ראשונים חלקו על פי המבואר בכמה מקומות שאי אפשר לחלל את המעשר בטרם הפרישו או קבע לו מקום (וכן פסק הרמב"ם הל' מעשר שני ה, יז). ולכן פרשו 'מיחל' – מתחיל, או מוהל במים כלומר שותה שתיית קבע. ויש שפרשו דברי רש"י שמדובר שקבע לו מקום למעשר, בדרומו או בצפונו – לכן יכול לחללו (עפ"י ריב"א בתו"י).

ונראה לכאורה שמי שברך בטעות על חילול מעשר שני ועדיין לא הפרישו ולא קבע לו מקום – הרי זו ברכה לבטלה וצריך לחזור ולברך שוב לאחר שיפריש המעשר (עפ"י שבט הלוי ח"ט א, ג).

(ע"ב) 'אמרו לו לרבי מאיר אי אתה מודה שמא יבקע הנוד...' – ע' במובא ביוסף דעת גטין כה.

'תנאי' ו'ברירה'. הראשונים שאלו מה הפרש יש בין דין תנאי ל'ברירה', ולמה בכל תנאי לא נדון בו מצד ברירה.

רש"י כתב [ולזה הסכימו התוס' בכמה מקומות] שאכן כל תנאי עתידי שעתה הוא נתון בספק וגם אין בידו ובדעתו לקיימו – באנו למחלוקת התנאים האם יש ברירה אם אין.

ואולם הרמב"ן ועוד ראשונים כתבו שאין אומרים 'ברירה' אלא כשמתנה על שני דברים, כגון כתיבת גט לאחת משתי נשיו שכותב לאיזו שתצא תחילה, או מניח שני עירובין לשני צדדים ומתנה עליהם – בזה אין אומרים שיתברר למפרע למאן דאמר 'אין ברירה' כיון שחוסר הבירור הוא מצד עצמו של הדבר (לשון המאירי), אבל תנאי על דבר אחד, כגון שכותב גט לאשתו אחת אם תצא ראשונה מן הפתח – אין זה ענין לברירה וכל שנתקיים התנאי נתקיים הדבר. [וכהגדרת האחרונים: אין דנים על ברירה אלא כשנצרך בירור למפרע בשתי האפשרויות השונות, אבל תנאי רגיל, שאם לא נתקיים ממילא אין הדבר חל, נמצא שאין צריך התחדשות למפרע אלא לצד אחד של הספק – זה אינו ענין לברירה – ע' עונג יום טוב ה; דרכי משה לר"מ עמיאל ועוד].

והמהרש"ל (בקונטרס הברירה ב"ק פרק ה) הסביר חילוק זה בדרך שונה: אין אומרים 'ברירה' אלא בשני צדדים, לפי שיכול להיות גם צד שלישי כגון שלא תצא ראשונה לא זאת ולא זאת, וכן כל כיוצא בזה. אבל בתנאי רגיל ישנם רק שני צדדים בספק, או שיתקיים הדבר או שלא יתקיים. 'זוה כלל גדול בדין'. וכן הסכים עמו בקצות החושן (א,סא) והאריך לדון בזה גבי 'שעה אחת קודם מיתתי'.

עוד כתב הרמב"ן: גם בתנאי בדבר אחד, יש לפעמים שתלוי הדבר בשאלת ברירה – כאשר הדבר מותנה ברצונו של אדם ולא במעשה, ואז אפילו בדבר שבידו, כיון שתלה הדבר ברצון שהוא דבר המסור ללב ומשתנה משעה לשעה, בזה אין מועיל תנאי למאן דאמר 'אין ברירה'.

אך זה רק כשהתנה 'אם ירצה' אבל אם אמר 'אם לא ימחה' – מועיל התנאי. והסבירו האחרונים חילוק זה; משום שכל תנאי שהוא ב'שב ואל תעשה' כמו 'הרי זה גיטך אם לא ימות פלוני', כיון שהתנאי מתקיים מאליו וכשמתקיים התנאי ממילא חל המעשה – אין זה ענין לברירה כלל (שאגת אריה צג). (מועתק מגטין כה, על פי אנצ. תלמודית ערך 'ברירה').

על סברת חילוקו של הרמב"ן ע"ע בדרוש וחיודש לרעק"א עירובין לו; שערי ישר ז, יח. וע"ע חיודש ר' שלמה היימן גיטין יב, ז; בית ישי סב.

'אמר ליה: חדא כרבנן וחדא כרבי יהודה – אימא הניח דם השעיר ונטל דם הפר'. יש מי שכתב הטעם לכך שמתחילה מניח דם השעיר מידו ורק אחר כך נוטל את דם הפר [והלא לענין העברת דם

הפסחים על ידי שורת הכהנים אמרו (בפסחים טו) 'נוטל את המלא ומחזיר את הריקן' ולא להפך – משום שאין מעבירים על המצוות, כדי שיטול הדם בימין, לכך מפנה תחילה את ידו הימנית תחילה [מה שאין כן בדם הפסח, אין כל הקפדה שהכלי הריק נתון בידו השמאלית] (עפ"י מגן אברהם קמז סק"א). ונראה עוד, שיש לגמור המצוה שהתחיל בה תחילה ורק אח"כ ליטול האחרת, שכך יאה הסדר [זכר לדבר לבישת בגדי כהונה ופשיטתם; תחילה מסלק כל הבגדים (מלבד המכנסים משום צניעות) ורק אח"כ לובש כל השאר]. וכפי שנוהגים ביום הושענא רבה שמנחים הלולב קודם שנוטלים הערבה. ולפי טעם המג"א לכאורה היה בדיון להעביר הלולב ליד שמאל וליטול הערבה בימין ורק אז להניח הלולב מימין. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים טו.

יכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם אפילו בשעה שהן טמאים – שכינה עמהם. רמז זה נאמר ב'אהל מועד'; כי קדושת קדש הקדשים היא קדושת התורה שבכתב, וקדושת העזרה היא קדושת העבודה ששם נתון המזבח. ושתי הקדושות הללו הן דוקא בטהרה, אבל קדושת היכל היא קדושת תורה שבעל פה ומשום כך שם נמצאים בו המנורה והקטורת (כמובא בפירוש התורה תצוה ועוד), וקדושה זו לא סרה מ'ישראל אפילו כשהם טמאים, וכמו שאמרו בברכות מה אש אינו מקבל טומאה כן דברי תורה (חדושי הנצי"ב).

השכן אתם בתוך בגימטריא: אף על פי שהם טמאים השכינה ביניהם (בעל הטורים אחרים).

*

'ענין גלות השכינה; פירוש 'שכינה' הוא מדת הש"י שהוא שוכן בתוך לבבות בני ישראל כמו שנאמר ושכנתו בתוך... אני ה' שכן... והוא מדת המלכות, כטעם ומלכותו בכל משלה פירוש 'בכל' היינו גם מה שהוא מרחק רב ו'בתוך טומאתם' – אפילו בלב המשוקע מכל מיני תאוות וזוהמא, שהם הנקרא בלשון הכתוב 'טומאה' מכל מקום חלק ה' עמו ואף על פי שחטא ישראל הוא, שרשו דבוק הוא בהש"י וקדוש שרוי בתוך מעיו ובמעמקי לבבו הנעלם. וזהו עיקר שכינה בתחתונים שרצה הקב"ה, היינו בתוך לבבות בני ישראל.

אבל בגלות, נאמר לב מלך ביד ה' שאין להם (- למלכי עכו"ם) בחירה רק הש"י מנהיגם, ולא נאמר שהש"י שוכן בתוך לבם להנהיג דזה לא נקרא שהוא בתוך הלב כלל, וגם בגלות אין שכינתו ית' אלא בתוך לבבות בני ישראל וכמו שאמרו (שהש"ר ב ט) מעולם לא זזה שכינה כו' – רק אצלם הוא בהיפך, דלבבם בידו, שאין לבם גם כן תוך לבם, דאין לבם ברשותם לעשות כרצונם רק כרצון הש"י, ואצל ישראל רצון הש"י גם מה שהוא נגד רצונם הוא נקרא באמת רצונם כידוע דברי הרמב"ם (סו"פ ב מהלכות גרושין) בטעם כופין אותו עד שיאמר רוצה אני... דבעכו"ם רצון הש"י הוא באמת היפך רצונם האמיתי שהוא ממש היפך מרצון הש"י, רק דהמלכים אין לבם ברשותם רק בידו ורשותו וכחו של הש"י. ודבר זה הוא גלות שגלתה שכינתו ית' לפלטרין של מלכים מאומות העכו"ם... דזה שהוצרך להטפל בלבבות מלכים דאומות עכו"ם, זה אין דומה כלל ל'תוך טומאתם' דבני ישראל, דזו טומאה קלה לפי שעה שיש לה טהרה במקוה ישראל לה' כמו שאמרו (להלן פה): מי מטהרן אביהם שבשמים, כאשר דבוקים בו שהוא שרשם הרי זה כמו השקה למעייני דמועיל לטהר מים טמאים, משא"כ טומאת עכו"ם היא אבי אבות הטומאה...'

(מתוך רסיסי לילה יט. עע"ש כו לג; דובר צדק עמ' 17; פרי צדיק ח"ה למוצאי יוכ"פ ז)